

Yükseköğretimde Reforma Yeniden Bakış

Bilginin İslamileştirilmesinden Bilginin Entegrasyonuna

ZIAUDDIN SARDAR ve JEREMY HENZELL-THOMAS

RETHINKING REFORM
in HIGHER EDUCATION

From Islamization to Integration of Knowledge

ZIAUDDIN SARDAR & JEREMY HENZELL-THOMAS

IIIT Books-In-Brief Series

Yükseköğretimde Reforma Yeniden Bakış

Bilginin İslamileştirilmesinden Bilginin Entegrasyonuna

ZIAUDDIN SARDAR ve JEREMY HENZELL-THOMAS

Çeviri:
Çiğdem Taşkın

© International Institute of Islamic Thought, 2023

*Rethinking Reform in Higher Education:
From Islamization to Integration of Knowledge*

International Institute of Islamic Thought (IIIT)
Herndon, VA 20172, ABD
Posta Kodu: 669
www.iiit.org

IIIT Londra Ofisi
Richmond, Surrey
TW9 2UD, İngiltere
Posta Kodu: 126
www.iiituk.com

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir bölümün çoğaltılması yapılamaz.

Bu kitapta ifade edilen görüş ve fikirler yazar(lar)a aittir ve yayıncıların görüş ve fikirlerini ifade etmezler.

979-8-89193-307-1

Seri Editörleri
Dr. Anas S. al-Shaikh-Ali ve Shiraz Khan

Dizgi: Sadiq Ali
Kapak Tasarım: Shiraz Khan
Baskı/Cilt: Step Ajans Rek. Matbaacılık Tan. ve Org. Ltd. Şti.
Göztepe Mah. Bosna Cad. No:11 Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 45522 Tel: (0212) 446 88 46
stepajans@stepajans.com

IIIT Özet Kitaplar Serisi

IIIT Özet Kitaplar Serisi, okuyucuya orijinal eserin içeriğine ilişkin ana fikri sunmak için tasarlanmış, Enstitü'nün temel yayınlarının kısaltılmış nüshalarından oluşan önemli bir seridir. Kısa, okunması kolay ve zamandan tasarruf sağlayan bir formatta hazırlanan rehber niteliğindeki bu özet metinler, asıl yayının dikkat ve özenle hazırlanmış genel bir çerçevesini sunmakta ve okurları asıl yayını daha yakından keşfetmeye teşvik etmesi umulmaktadır.

Yükseköğretimde Reforma Yeniden Bakış özetle, eğitimin amaçları da dahil olmak üzere önemli etkenler tarafından belirlenen perspektifte bir paradigma değişikliği sunar. Bu mevcut disiplinlerde reform yapılması ve yeni disiplinler oluşturmanın yanı sıra, Müslüman toplumun etik, manevi normlarını, Müslüman toplumun faaliyet gösterdiği yol gösterici ilkeleri etkili bir şekilde hesaba katarak, yani toplumun özyapı ve manevi kimliğinin altında yatan temel prensipleri belirleyerek, mevcut bilgi(ler) ve söylemlerle birlikte çalışmayı gerektirebilir. Müslüman Toplumlarında Yükseköğretim reformu, bölünmeler oluşturmaktan ziyade, modern ağ [*networked*] dünyanın çoğulluğunu ve çeşitliliğini tanır ve bilgiye yönelik kısır ve tek tip yaklaşımları, farklı topraklarda ve farklı kültürlerde yaşanmış daha geniş ve daha yaratıcı bir gerçeklik anlayışıyla değiştirmeye çalışır. İlimlilik, denge ve etkili iletişim, bu temel felsefenin en önemli özellikleridir.

Mevcut Durumu Haritalamak

Ziauddin Sardar

Günümüzde eğitim bir dönüm noktasına gelmiş; mevcut kavramsal, entelektüel, ahlaki ve örgütsel yetenekleriyle kendini iyileştiremeyeceği bir seviyeye ulaşmıştır. Eğitim bir kriz halindedir; ancak krizler genelde tek başına ortaya çıkmazlar. Bu kriz, aslında birbirleriyle bağlantılı olan başka krizlerin ürünüdür: Ekonomik Kriz¹, Sosyal Demokrasi Krizi², Ahlaki Otorite Krizi³, çevre krizi ve inanç krizi. Yükseköğretimdeki krizin boyutunu tam olarak anlamak için onu; çoklu, birbiriyle bağlantılı krizler ağındaki belirli bir düğüm olarak görmemiz gerekir. Tüm bunlar ise güvendiğimiz geleneksel fikirlerin yıkıldığını göstermektedir.

Yükseköğretim krize girmiştir çünkü ulus-devletin kendisi bozulmuş, ulusal kültürü teşvik etmek ve korumak artık pek çok kişi için önemli olmaktan çıkmış ve küreselleşme ekonomisinde, vatandaş özneler yetiştirme ünivesitelerin başlıca görevi olmaktan çıkması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, üniversiteler şirketlere dönüşmekte ve kültürün yerini mükemmellik [*excellence*] söylemi almaktadır.

Eğitim kriziyle ilgili literatürün çoğunun altında yatan argüman, neoliberalizmin yükselişi sayesinde üniversitelerin büyük işletmeler haline gelmiş olmasıdır. Dünyanın önde gelen üniversiteleri artık küresel ortakları olan, kurumsal ve yatırım bankacılığı topluluklarıyla ortak girişimlere imza atan çok uluslu şirketlermiş gibi hareket etmektedirler. Üniversiteler 'yapısöküm' uğratılmıştır ve artık programlarını ve modüllerini şöhret takıntılı bir topluluğa hitap edecek şekilde hazırlamaktadır.⁴ Üniversitelerin geleneksel bilgi edimi, aktarımı ve muhafazası rolü aşınmış, yerini müşterilerinin ve tüketicilerinin ihtiyaçlarını gideren hizmet sağlayıcı bir role evrilmiştir.

Gelişen teknolojilerin artan kullanımı, üniversitelerin şirketleşmesini tamamlamakla birlikte bir çeşit ilerleme yanılması da yaratmaktadır. Ancak, 'internet dünyasında, her bir bilgi parçası başına maliyet

gittikçe daha ucuzlarken her bir yararlı bilgi parçası daha değerli hale gelmektedir. Okuryazarlığı olmayıp bilgisayar ve kodlama becerisine sahip bir kişi hala okuryazarlığı olmayan kişidir. Öğrenciler, son derece uzmanlaşmış teknolojik beceriler ve daha yüksek dereceler edinmelerine bile yarı okuryazar kalmaktadırlar. Kalifiye ve birçok sertifikaya sahip olup yeterli düzeyde eğitimi olmayan mezunlardan oluşan bu grup artarak genişlemekte ve gittikçe daha da karmaşık zincir reaksiyonlar oluşturmaktadır. Değişim yalnızca hızlı değil, aynı zamanda ivmeyle ilerlemektedir. Tüm bunlar bizi yadsınamaz tek bir sonuca götürür: Yükseköğretim kurumları çağdaş dünya ile uyumsuzdur ve artık 'son kullanma' tarihleri geçmiştir. 'Eğitim paradigmasını değiştirme ihtiyacı' acil hale gelmiştir.⁵

Üniversiteleri Yeniden Düşünmek (ya da Düşünmemek)

Yukarıda bahsedilen kriz, yükseköğretim alanının büyüme ve genişlemesine engel olmamıştır. Bu büyüme, farklı sonuçlara sahip iki farklı eğilim olan, uluslararasılaşma ve küreselleşmeye atfedilmiştir.⁶ Uluslararasılaşma öğrenci ve personel hareketliliği, iş birliğine dayalı araştırma ve müfredatın çeşitlendirilmesi dahil olmak üzere uluslararası iş birliğinin büyümesine yol açmıştır. Daha karmaşık ve 'ideolojik olarak daha şüpheli' bir süreç olan küreselleşme ise neoliberal bir piyasa çerçevesini dayatır ve devletin yükseköğretim üzerindeki otoritesini zayıflatır. Bu eğilimler, giderek daha fazla çevrimiçi ya da uzaktan eğitim kursları başlatmak için devamlı baskı oluşturduğu halde devlet finansmanında kesintilere yol açmış, öğrenci sayısını ve öğrenim ücretlerinin artması, zorunlu müfredat değişimleri ve kadrolu öğretim üyelerinin zorla işten çıkarılması gibi sonuçlar doğurmuştur. Nihayetinde parasal kazanımı hedefleyen eğitim sürecini genişletme ve hızlandırma yönündeki bu dürtü, üniversiteleri karmaşık bir durum içinde bırakmıştır.

Bu kafa karışıklığı, AB'nin 'Avrupa Yükseköğretimi Yol Ayrımında' projesinde iyi bir şekilde gösterilmiştir. İlerlemek için sunulan çözümlerin çoğu standart ve türevdir, yalnızca birkaç politika önerisi kısmen orijinaldir. Birincisi, 'Küresel bilgi ekonomisinde Avrupa'nın karşı karşıya olduğu zorluklara bir yanıt olarak' hem becerilere hem de istihdam edilebilirliğe ve Avrupa'daki sosyal eşitsizliğe vurgu yapılarak kurs yapılarından akademik kültürlere doğru bir dönüşümdür. İkincisi ise Avrupa ile dünya arasındaki değişen dinamiğin, karşılıklı ekonomik bağımlılığın ve belirleyici siyasi eylemin tanınmasının ve Avrupa merkeziliğin kültürel tehlikelerinin bir sonucu olarak öngörü [*foresight*] (gelecek çalışmaları olarak da bilinir) vurgusudur.⁹ Bununla birlikte, değişen durumla ilgili farkındalık ve sosyal adalet

konusundaki endişelere rağmen üniversiteler hâlen baskın (başarısız) ekonomik paradigma içinde yeniden çerçevelenmektedir.

Crossroads projesinin genel vurgusu ise hem Müslüman hem de gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretime büyük yatırımlar yapan Dünya Bankası ve IMF'nin savunduklarından çok uzak değildir. Bu nedenle, çerçevesi Dünya Bankası ve IMF'nin felsefe ve çalışmasının temelini oluşturan parasalcı ekonomik modelin içinde kalmıştır. Bununla birlikte IMF; son otuz yılın neoliberal gündeminin, üniversiteleri 'temel becerileri 30 gün içerisinde iş üzerindeyken kavranabildiği için temel bilim dallarında eğitime ilgi gösteren' risk sermayedarlarına hizmet eden süpermarketlere dönüştürdüğünü ve geleneksel eğitimin özünün, 'bir kuruşluk atari oyunundaki madeni paralar gibi kenara doğru yavaş yavaş masadan itilmekte' olduğunu kabul etmiştir.¹⁰ Dünya Bankası gibi kurumların başatlığı, yükseköğretim reformunun organik biçimde aşağıdan yukarı doğru oluşmasındansa genellikle yukarıdan dayatıldığı anlamına gelir.

Bu çıkmazı açmanın potansiyel bir yolu, disiplinler arasılığına doğru ilerlemektir. Amerika Arizona Eyalet Üniversitesi (ASU), disiplinler arasılığın hem müfredatı nasıl yeniden tasarlayabileceği hem de üniversitenin felsefesi olarak nasıl kullanılabilirliğine dair bir örnek oluşturmaktadır. 2008 mali krizinin ardından ciddi bütçe kesintileriyle karşı karşıya kalan ASU, kendisini yeniden tasarlamak için atılgan bir plan başlattı. Bu plan, üniversitenin 'disiplinler arası olarak yeniden yapılandırılmasını' ve bir dizi yenilikçi, çok disiplinli mükemmeliyet merkezinin kurulmasını içeriyordu. Sürdürülebilirliğe odaklanılarak, Sanat Tarihi, Bilgisayar Bilimleri, sosyal dinamikler ve karmaşıklık gibi yeni ortaya çıkan alanlarda rekor sayıda ortak atamalar yapıldı. Bu girişim, ASU'nun kültürel, sosyoekonomik ve fiziksel ortamını kucaklaması; sosyal ihtiyaçlara bağlanarak sosyal değişimi katalize etmesi; bilgisini kullanması ve yeniliği teşvik etmesi; disiplinler üstü bilgi yaratması; karşılıklı yarar sağlayan ortaklıklar yoluyla topluluklarla bağlantı kurması; yerel, bölgesel ve uluslararası insanlarla ilişki kurması; her bir öğrencinin başarısını taahhüt etmesi ve dolayısıyla araştırmasının amacı ve etkisinin olması sayesinde başarılı olmuştur. ASU hala kurumsal çıkarılara ve neoliberalizm paradigmasına olan bağımlılığını¹¹ sürdürmektedir fakat bize bir sıçrama taşı modeli sağlamıştır. Bu modeli Avrupa üniversitelerine uygulayabilmek için önce Avrupa'nın kendi kimlik krizini ele almalıyız.

Avrupa yükseköğretimi ve reformu ile ilgili kafa karışıklığının temel sebebi bir üniversitenin varlık amacını bilmememizdir. Modern Avru-

pa üniversiteleri, her biri üniversitenin ne işe yaradığına dair farklı bir anlayışa sahip üç farklı gelenekten gelen üç farklı ülkede gelişmiştir. Wilhelm von Humboldt (1807) tarafından geliştirilen Alman geleneği, üniversitenin amacını bilimin ve akademinin ilerlemesi olarak görmektedir. Humboldt'un modeli temel araştırmalara odaklanır ve üniversiteleri, akademisyenlerin bizzat kendileri eşit oranda sorumluluk paylaşma modeli ile yönetirler. Fransız Napolyon modeli (1806) ise üniversitenin amacını ulusun ihtiyaç duyduğu bilgi ve uzmanlığı sağlamak olarak görmektedir. Üniversitenin temel amacı toplumu ve hükümeti yöneten profesyonelleri eğitmektir. Kardinal John Newman'ın (1852) modelinde, İngiliz geleneği üniversitenin amacını hem ulusu hem de İmparatorluğu yönetecek uzman ve eğitilmiş profesyoneller yetiştirmek olarak görmektedir. Vurgu, öğrencinin karakterinin ve yeterliliğinin gelişimi üzerinedir ve idari yapısı, üniversitenin profesyonel yönetimidir. Bu gelenekler birleşerek Avrupa üniversitelerinde ve aslında üniversitelerin Avrupa modeline göre faaliyet gösterdiği tüm dünyada gerilim yaratmıştır.¹² Hızlanan teknolojik değişim, artan küresel bağlantılar ve karmaşıklık, bu vizyon eksikliğini akut bir kimlik krizine dönüştürmüştür.

Üniversiteyi, 'dünyayı ve kendi varoluşlarını ortak bir bilgi arayışı bağlamında anlamaya çalışan insanların bir araya gelip sohbet etmek ve fikir alışverişinde bulunmak için toplandığı bir yer, bir sohbet' olarak görmeli ve anlamalıyız.¹³ Aktif olarak sohbet eden bir topluluk olarak üniversitenin, fiziksel olarak belirli bir yere yerleştirilmesi gerekmez ancak modern iletişim teknolojilerinin yardımıyla kolayca küreselleştirilebilir. Dayanışma ve iş birliği bu uluslararası ve kültürler arası sohbette gelişmektedir. Bu nedenle üniversitenin etik misyonu, fikirlerimizi sürekli ve sistematik bir şekilde yansıtmak ve hızla değişen bir dünyada bu fikirlerin ilerlemeleri için çalışmaktır.

Bilgi Topluları ve Bilgi Üretimi

Geleneksel bilme yöntemlerinin yetersizliği ve bir bilgi deposu olarak görülen üniversite, dijital teknolojilerle büyüyen teknoloji meraklısı grup olan Z Kuşağı tarafından giderek daha fazla sorgulanmaktadır.¹⁴ Bu Batı tarzı bilme yolları, Batılı olmayan toplumların bağlamıyla gittikçe ilgisiz hale gelen disiplinler ve bölümler halinde düzenlenmiştir. Disiplinler tıpkı hamburger ve kola gibidir: Her yerde yenilip içiliyor olmaları evrensel oldukları ve kutsal oldukları anlamına gelmez. Disiplinler, 'boşlukta bir yerde, bir çeşit 'gerçeklikte' var olan şeyler değildir; sosyal olarak inşa edilir, belirli dünya görüşleri ve kültürel ortamlarla gelişir ve büyürler.¹⁵ Disiplinlerin sınırlarıyla belirlenmiş geleneksel bilgi üretimi anlayışı bir süredir değişmekte ve yeri-

ni disiplinler arası, dağılımlı, karmaşık ve genellikle yüksek düzeyde belirsizlik içeren yayılmış bir bilgi üretimi tarzı almaktadır. Ortaya çıkan tasavvur; yükseköğretim, öğrenim ve araştırmanın belirli bir durumda, belirli bir bağlamda belirli bir toplulukla ilgili olan yeni bilgi yaratmaya doğru kayması gerektiğidir.¹⁶ Üniversitelerin misyonu, 'bilginin bekçilerinden bilginin küratörlerine, yaratıcılarına, bağlayıcılarına, onaylayıcılarına ve kodlayıcılarına [doğru] değişmelidir.'¹⁷

Bu tip yeni bilgiye has bir yaklaşım, sadece akademisyenleri ve uzmanları değil aynı zamanda eleştirmenleri, aktivistleri ve meslekten olmayan kişileri de içeren 'genişletilmiş akran topluluğu' çerçevesindedir. Farklı taraflar, yerel ve yöresel bilgileri, sızdırılmış belgeleri ve uzmanların radarında olmayan diğer materyalleri içerebilen kendi 'genişletilmiş gerçeklerini' getirirler; çıkan ürün, 'uzmanlığın demokratikleşmesine' yol açan çoklu bir iletişim [*polylogue*] olur. Çoklu iletişim; konuların ve varsayımların farklı bakış açılarından meydan okunduğu ve sorgulandığı çoklu ve genellikle çelişkili perspektifler içerir ve sonunda, mevcut tüm bakış açılarının takdirinin yanı sıra tartışma yoluyla bir sentez ortaya çıkar. Bu, yavaş yavaş hâkim paradigmanın egemenliğinde çukurlar ve çatlaklar meydana getirir.

Paradigmalar: Eskiler ve Tam Anlamıyla Yeni Olmayanlar

Paradigma değişimi, temel inançlar, metafizik ve dünya görüşünde bir değişikliği içermelidir. Mevcut paradigmalar altında gelişen yeni metodolojilerin bizi yeni bir paradigmaya götürmeyeceği açıktır. Yeni paradigmalara dair söylem bu nedenle bir çıkmaza girmiştir; böyle bir söylem, eski paradigmaya ait metafizik yapının ağırlıklarından kurtulmasına izin vermeyen yöntemler kullanarak yeni bir paradigma yaratma çabasıdır.

Meşruiyetini yitiren bir alanda farklı vizyonlar arasında entelektüel bir mücadele meydana geldiğinde, ihtiyaç duyulan meşruiyeti sağlamak için içeriden ve dışarıdan kanaatler dayatılır. Bu tür metodolojik kanaatlere meydan okumak, alandaki eski geleneklerle yüzleşmek anlamına gelir. Araştırmacılar kendi yöntemlerinin dışında düşünezmezler çünkü bu yöntemler aslında algıladıkları gerçekliği tanımlamaktadır. Değişimin doğası göz korkutucu, kafa karıştırıcı ve karmaşıktır; öyle ki kontrol edilemez görünen kapitalist ve teknolojik güçler tarafından yönlendirilir. Paradigma savaşları aslında sadece disiplin savaşlarıdır. Eski disiplinler gözden düşebilir ve yeni disiplinler yükselir ya da eski disiplinler disiplinlerarası bir şekle bürünebilir fakat eski paradigma varlığını sürdürmeye devam eder. Bununla birlikte, yeni paradigmalara giden yolculuğun sürdürülebilirliği ve disiplinle-

rarasılığı, ortaya çıkan karmaşıklığı hesaba katması ve sıkı bir şekilde gelecek odaklı olmasının gerekliliği konusunda reform vizyonuna sahip düşünürler arasında genel bir fikir birliği vardır.

Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Gelecekler

Sürdürülebilirliğin gündeme gelmesi, neredeyse tüm eğitim disiplinlerinde ve akademik alanlarda şok dalgaları yarattı ve sıklıkla ‘sürdürülebilir kalkınma’ ile eşanlamı olarak kullanılan sürdürülebilirlik artık ‘normal’ bir söylem haline geldi. Brundtland Komisyonu Raporu sürdürülebilir kalkınmayı, ‘gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamak’ olarak tanımlamıştır.¹⁸ Sürdürülebilirliğin kendisi ise yeni bir paradigma değildir.

Sürdürülebilir kalkınma, yeni ‘sürdürülebilir gelecekler’ söyleminin vasıtasıyla kapitalizme hizmet ettiği için eleştirilmiştir.¹⁹ Adından da anlaşılacağı gibi sürdürülebilir gelecek daha geleceğe yöneliktir; bununla birlikte ekoloji ve etiğe daha çok dayanır ve daha pragmatik pedagojik yöntemler üretmeye odaklanır.

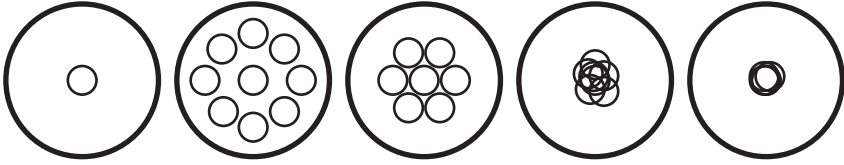
Etiğin üniversite derslerine nasıl dahil edilebileceğine, çeşitliliğe ve kültürel kaygılara nasıl öncelik verilebileceğine, öğrenci ve akademisyenlere eleştirel sorgulayıcı tavrın nasıl aşılabilceğine fazlasıyla vurgu yapılmaktadır. Öğrenciler, yükseköğretimin doktriner yönlerine maruz bırakılmamalıdır. Sürdürülebilir-demokratik bir müfredat, öğrencilerin ve profesörlerin değerler sistemini, bilinci, konfor alanından çıkışı ve de iletişimi; dayanışma, iş birliği ve rekabet içinde birlikte öğrenmelerine dayanmaktadır.²⁰

Bu, sistemler üzerine düşünme [*systems thinking*] -bir dizi birbirine bağlı veya bağımlı bileşenin birbirini nasıl etkilediğini anlama süreci- ‘iş birliğine dayalı akademik çalışma’ ve öğrenciler için ‘topluluk katılımı ve topluluk oluşturma becerileri’nin önemini vurgulayarak yapılır. Burada, kişinin kendi tercih ettiği geleceğin parametrelerini tanımlamaya odaklanan bir planlama süreci olan vizyon oluşturmaya önemi öne çıkarılmalıdır.²¹ Adım adım bir plan tasarlamak yerine vizyon oluşturma, yol haritası çıkarmak için bir araç görevi görür ve tercih edilen yönde ilerleyebilmeleri için kişiye kılavuzluk eder. Sürdürülebilir geleceklerde öne çıkan disiplinleri bozmak değil, disiplinler arası ve disiplinler üstü çerçeveler içinde çalışmaktır.

Disiplinler Üstülük: Yeni Paradigmaları Şekillendirmek

Aşağıdaki diyagramda farklı disiplin türleri gösterilmektedir. Disip-

lin içi araştırma basitçe tek bir disiplin içinde çalışmaktır; türdeş disiplinler sorgulama, bir disiplini diğerinin perspektifinden görür; çok disiplinli araştırmada ‘farklı disiplinlerden insanlar birlikte çalışır’; disiplinler arası yöntemler, ‘yaklaşımların bir sentezini kullanarak farklı disiplinlerden bilgi ve yöntemleri entegre etmeyi’; ‘disiplinler üstü yöntem ise perspektiflerinin ötesinde bir entelektüel çerçeveler birliği yaratmayı’ amaçlamaktadır.²²

Disiplin İçi   Çok Disiplinli   Türdeş Disiplinli   Disiplinler Arası   Disiplinler Üstü

Disiplinler üstülük, yalnızca yükseköğretimdeki mevcut sorgulama biçimleri tarafından somutlaştırılmasını ve tüketilmesini önlemek için paradigmadan ziyade bir yöntem olarak görülse de yaygın olarak güçlü bir özellik olarak kabul edilir. İnatçı bir belirsizliğin varlığında -tekdüze çalışmalar ile ilerleyen ve değişime direnen akademisyenlere zorlayıcı bir meydan okuma olarak karmaşık sistemleri çalışmak üzere disiplinler üstülük esastır.

Karmaşıklık ve Karmaşık Sistemler

Öncelikle karışık [*complicated*] ile karmaşık [*complex*] kelimelerini ayırt etmemiz gerekir. Karışık bir sistem, düğümlü bir yün yumağına benzer: Zaman ve hatırı sayılır bir çaba gerektirse de bu düğümlerin çözümü nihayetinde mümkündür. Karmaşık sistemler ise bize tamamen farklı bir fenomen sunar. Karmaşık bir sistem, her bir şeyin diğer her şeye bağlı olduğu girift ve detay dolu bir ağ gibidir. Ağın çözülmesi imkansızdır; kişi ne kadar çok mücadele ederse, o kadar çok ağa dolanır. Dünyanın kendisi de gitgide daha karmaşık hale gelmektedir.²³

Karmaşıklık yalnızca önemli bir kuram değildir. Aynı zamanda dünyamızın yapısı ve işleyiş şeklidir. Bilgi ve yükseköğretim açısından karmaşıklık, göz ardı etmeyi göze alamayacağımız bazı iç görümlere dayanmaktadır. Karmaşıklık bize şunu söylemektedir: Dünyamız küreselleşmiş ve birbirine bağlı hale gelmiştir; değişim ancak disiplinler üstü bir çerçevede anlamlı bir şekilde incelenebilir; bilgi toplulukları içinde üretilir ve sürekli genişler; eğitim açık uçlu sorular gerektirir; öğrenmek tamamen belirli bir kişi olmakla ilgilidir; ve

yükseköğretimdeki reformlar reçetelere, sabit planlara ve gündemlere indirgenemez.

Öyleyse karmaşıklık, yeni olasılıklar açma ve bizi yeni bir paradigmaya götürme potansiyeline sahiptir – baskın inanç kümelerini, geleneksel yapıları ve bilme, olma ve yapma biçimlerini kökten değiştirmesi anlamında bir değişikliktir bu. Fakat sonuçları önceden bilinemez. Zaten tanımı gereği, [yeni] oluşum önceden tahmin edilemez veya belirlenemez. Ama yeni unsurlara, anlayışlara ve dolayısıyla sınırsız olasılıklara yol açabilir. Bu, başkalarını ve diğer şeyleri değiştirmek kadar kendi beklentilerimizi ve benliklerimizi değiştirmek anlamına da gelir.

Gelecek ve Değerler Sorunu

Gelecek çalışmaları dolaylı olarak çoklu perspektif ile çalışır; temel varsayımı ise bir değil çok sayıda gelecek olduğudur. Hem karmaşıklık hem de disiplinler arası ilişki temel dayanakları olarak bünyesine dahil eder ve bilgi üretim araçlarının yanı sıra bilgiyi çoğullandırmayı hedefler. Gelecek çalışmaları, dünyanın hali hazırdaki karmaşıklığını veya her daim meydana gelmekte olan sürekli karmaşıklıkla halini görmezden gelemez. Gelecekler tahminlerle veya stratejik planlarla yönetilemez veya kontrol edilemez; aksine, radikal bir değişikliğe açık ve tabi olmalıdır.

‘Eğitimin geleceğinin ne olması gerektiğine karar vermeden önce genel olarak toplumun geleceğinin neler olabileceğini belirlemek kesinlikle gereklidir.’ Toplumla ilişkili olarak, dikkate alınması gereken iki faktör vardır: Mevcut eğilimler dikkate alındığında toplumun geleceğinin ne olabileceği ile umut ve özlemlerimiz dikkate alındığında toplumun geleceğinin nasıl olması gerektiği. Nasıl olması gerektiği sorusu, elbette, bir değerler sorunudur. Olabilir olandan olması gerekene doğru hareket etmeliyiz ki bu, hangi değerleri yansıtmak istediğimizi ve gelecekte yaratmak istediğimiz toplumun uygulanabilir bir vizyonunu iyi bir şekilde kavramamız gerektiği anlamına gelir.²⁴

Gelecek düşüncesinin ürettiği bilgi, sadece dış dünyadaki eğilimlere ve sorunlara değil, aynı zamanda kültür, gelenek, insan öznelliğinin dünyası, iktidar ve eylemlilik konularının analizi ile de bağlantılıdır ve esasen bir değerler sistemi ile verilerin ve gerçeklerin ötesine geçen bir anlam içerir. Anlamalı bir gelecek(ler) düşünce ve araştırması yükseköğretimi; eşitliği, çeşitliliği ve sosyal adaleti teşvik eden insani/ahlaki bir girişim olarak yeniden kavramsallaştırmayı amaçlamalıdır.

Yeni Bir Farkındalık

Yeni ve açıkça tanımlanmış bir yükseköğretim paradigmasının yokluğunda, bir dizi konu ortaya çıkar.

1. Yükseköğretim, belirsizlik ve hızlı teknolojik değişim yüzünden hedefler, değerler ve epistemoloji krizi içindedir.
2. Üniversiteleri yeniden düşünme girişimleri fazla bir karşılık vermemektedir.
3. Alternatif olarak, üniversiteleri politik ve ekonomik otoriteden bağımsız ahlaki ve entelektüel tüzellikler olarak düşünmeliyiz.
4. Bilgi üretme biçimleri değişmektedir.
5. Küreselleşen dünyamız birbiriyle daha bağıntılı ve karmaşık hale gelmekte yükseköğretim ise ayak uydurabilmek için karmaşık ve bilinmeyen olasılıklar konusunda daha fazla farkındalığa ihtiyaç duymaktadır.
6. Tek bir çalışma alanı bir kenara, hiçbir disiplin tek başına bu karmaşık sorunları ve meseleleri çözmeye muktedir değildir.
7. Karmaşık konular, karmaşık ve iş birliğine dayalı yaklaşımlar gerektirir.
8. Dünya gittikçe daha az sürdürülebilir hale gelmektedir, dolayısıyla eğitim sürdürülebilirliği göz önüne alınmalıdır.
9. Gelecek(ler) Çalışmaları, mevcut bilgileri incelemenin yanı sıra, bilgiyi üretmenin ve aktarmanın yeni ve alternatif yollarına doğru yaratıcı bir şekilde ilerlemek üzere yükseköğretime dahil edilmelidir.
10. Yükseköğretimin amaçları, müfredat geliştirme, öğrenme, bilgi üretimi, üniversitelerin işlevi, mezunlar için istihdam fırsatları ve kariyer süreçleri hakkındaki varsayımlarımızın çoğu, her ne kadar yanlış olmasa da artık geçersiz hale gelmiştir.

Yeni paradigmanın ortaya çıkmasına katkıda bulunabilir ve onları şekillendirmede aktif rol oynayabiliriz. Ancak, bu tek bir mega projeye gerçekleştirilemez. Hızla değişen koşullara sürekli uyum sağlayan daimî bir süreç gerektirir. Harita, alanın tamamı değildir. Yenilikçi söylemler, disiplinler arası yeni sorgulama biçimleri, yeni bilginin karmaşık, belirsiz ve küreselleşmiş bir dünyada nasıl üretildiğine dair taze anlayışlar ve henüz ortaya çıkmayan ama üretim sürecinde olan paradigmalar var. Ancak yükseköğretimde reform ve yeni paradigmaların şekillendirilmesi alanı sonuna kadar açıktır.

Notlar

- 1 Roubini, Nouriel, and Stephen Mihm. 2011. *Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance*. Penguin.
- 2 Keating, Michael, and David McCrone. 2013. *The Crisis of Social Democracy in Europe*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- 3 Cupitt, Don. 2012. *Crisis of Moral Authority*. New Edition. SCM Press.
- 4 Abeles, Tom P. 2001. 'Rethinking the University.' *Foresight* 3 (6): 563-68. doi:10.1108/14636680110420486.
- 5 Tomozii, Simona Elena, and Ioana Topalá. 2014. 'Why Do We Need to Change the Educational Paradigms?' *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 142 (August): 586-91. doi:10.1016/j.sbspro.2014.07.670.
- 6 Enders, Jürgen, and Oliver Fulton, eds. 2002. *Higher Education in a Globalising World: International Trends and Mutual Observations: A Festschrift in Honour of Ulrich Teichler*. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers.
- 7 Olif, Phil, Vincent Palacios, Igrid Johnson, and Michael Leachman. 2013. 'Recent Deep State Higher Education Cuts May Harm Students and the Economy for Years to Come | Center on Budget and Policy Priorities.' March 19. <http://www.cbpp.org/research/recent-deep-state-higher-education-cuts-may-harm-students-and-the-economy-for-years-to-come>.
- 8 Flaherty, Colleen. 2014. 'Upper Iowa Üniversitesi'ndeki öğretim üyeleri, müfredat değişikliklerini sorguladıkları için işlerini kaybettiklerini söylüyor.' July 22. <https://www.insidehighered.com/news/2014/07/22/faculty-members-upper-iowa-u-say-they-lost-jobs-questioning-curricular-changes>.
- 9 Curaj, Adrian, Luke Georghiou, Jennifer Cassingena Harper, and Eva Egron-Polak, eds. 2015. *Mergers and Alliances in Higher Education*. Switzerland: Springer International Publishing. <http://www.springer.com/gb/book/9783319131344>.
- 10 Abeles, Tom P. 2001. 'Rethinking the University.' *Foresight* 3 (6): 563-68. doi:10.1108/14636680110420486.
- 11 Crow, Michael M., and William B. Dabars. 2015. *Designing the New American University*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- 12 Skúlason, Páll. 2015. *A Critique of Universities: Reflections on the Status and Direction of the Modern University*. Reykjavík: University of Iceland Press.
- 13 a.g.e.
- 14 White, Tom. 2016. 'Generation Z – Why We Need to Future-Proof Universities – University World News.' *University World News*. June 10 <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=2016052514252692>.
- 15 Sardar, Ziauddin. 1997. 'Beyond Development: An Islamic Perspective' in Vincent Tucker (editor), *Cultural Perspectives on Development*, Frank Cass, London.

- 16 Moravec, John W. 2013. 'Knowmad Society: The 'New' Work and Education.' Edited by John Moravec. *On the Horizon* 21 (2): 79-83. doi:10.1108/10748121311322978.
- 17 Wolfe, Julianne K., and David W. Andrews. 2014. 'The Changing Roles of Higher Education: Curator, Evaluator, Connector and Analyst.' *On the Horizon* 22 (3): 210-17. doi:10.1108/OTH-05-2014-0019.
- 18 Brundtland, Gro Harlem. 1987. 'Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development.' *United Nations*. http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf.
- 19 Tonn, Bruce E. 2007. 'Futures Sustainability.' *Futures* 39 (9): 1097-1116. doi:10.1016/j.futures.2007.03.018. Conway, Maree. 2012. 'Sustainable Futures: What Higher Education Has to Offer.' *Social Alternatives* 31 (4): 35-40. Su, Ya-Hui, Li-Yia Feng, Chao-Chin Yang, and Tzu-Ling Chen. 2012. 'How Teachers Support University Students' Lifelong Learning Development for Sustainable Futures: The Student's Perspective.' *Futures* 44 (2): 158-65. doi:10.1016/j.futures.2011.09.008. Kempen, Elizabeth. 2014. 'Special Issue on Sustainable Futures: Editorial.' *International Journal of Consumer Studies* 38 (5): 443-443. doi:10.1111/ijcs.12132.
- 20 Kiel, L. Douglas, and Euel W. Elliott, eds. 1997. *Chaos Theory in the Social Sciences: Foundations and Applications*. Revised Edition. University of Michigan Press.
- 21 Wheeler, Keith A., and Anne Perraca Bijur, eds. 2000. *Education for a Sustainable Future: A Paradigm of Hope for the 21st Century*. *Innovations in Science Education and Technology*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- 22 Jensenius, Alexander Refsum. 2012. 'Disciplinarity: Intra, Cross, Multi, Inter, Trans.' *ARJ*. March 12. <http://www.arj.no/2012/03/12/disciplinarity-2/>.
- 23 Dilger, Alexander. 2012. 'Endogenous Complexity, Specialisation and General Education.' *On the Horizon*. 20 (1): 49-53.
- 24 Dator, James A., ed. 2002. *Advancing Futures: Futures Studies in Higher Education*. *Praeger Studies on the 21st Century*. Westport, Conn: Praeger.

Bilginin İslamileştirilmesinden Bilginin Entegrasyonuna

Ziauddin Sardar

Bir milletin, toplumun veya medeniyetin geçmiş birikim ve becerilerini, bilgi ve bilgeliğini bilinçli şekilde gelecek nesillere aktarımı eğitim yoluyla gerçekleştirilir. Eğitim, sadece bir toplumun kültürel kimliğini ve tarihsel mirasını korumakla kalmaz, aynı zamanda onun ayrı bir varlık olarak hayatta kalmasını sağlar. Hayatta kalmasını sağlayan değerleri ve kültürel özellikleri korumak ve aktarmak için tasarlanmış kendi eğitim sistemine sahip olmayan bir toplum ya sömürgeleştirilecek ya da dünya görüşünün özgün unsurlarını kaybedecektir. Hem birey hem de toplum uygun eğitim kurumlarının yokluğundan mustarip olur. Birey, olumlu dini değerler ve kültürel kimlik duygusunun geliştirilebileceği sosyal araçtan mahrum bırakılır. Değerler ve becerilerden yönetim, hukuk, ticaret, finans, endüstri ve kültürel üretime kadar hemen hemen tüm alanların telafisi imkânsız bir düşüşe geçmesiyle toplum, beşerî sermayesinden yoksun kalır.

Müslüman toplumların ortak değerleri olsa bile gelişen bir eğitim sistemi olmadan ‘paylaşacak fazla bilgisi yoktur.’ Bu, ‘Müslümanların sahip olduğu neredeyse tüm bilgilerin’ dünyevi açıdan bir gecede değersiz hale geldiği on yedinci yüzyıldan itibaren Müslüman toplumların karşı karşıya kaldığı ‘krizdir.’¹ Bu yüzden denklemin diğer tarafını dengelememiz gerekiyor: ‘Şunu kabul etmemiz gerekir ki toplumlarımızı boyun eğmekten koruma gücü olmadan manevi değerlerimiz yaşayamaz.’

Tarih(ler)i Yeniden Gözden Geçirmek

Bilgi ve eğitim hakkındaki endişe ve eleştirilerimiz, İsmail Raci el-Faruki ve Uluslararası İslami Düşünce Enstitüsü’nü (IIIT) ‘Bilginin İslamileştirilmesi’ projesine götürenlerden çok farklı değildir. Faruki ve çalışma arkadaşları, temel varsayımları ve dogmatik anlayışlarıyla birlikte Batı’dan toptan aktarılan ve dayatılan modern eğitim sisteminin Müslüman toplumların değer sistemini aşındırdığını anladılar.

Müslüman ülkelerdeki Batılılaşmış üniversiteler, orta sınıf Batı kültürü ve onunla birlikte gelen norm ve değerleri taşır. Sundukları eğitim, bireyin manevi gelişimini gözden kaçırır ya da baltalar ve her düzeyde eğitimin maddi yönünü vurgular.

Farukî'nin *Bilginin İslamileştirmesi: Genel İlkeler ve Çalışma Planı*'nda (buradan itibaren *Çalışma Planı* olarak anılacaktır) en bariz şey acı ve öfkedir. Müslümanların içinde bulunduğu kötü durumda şiddetli ve aşikâr bir ıstırap var: 'Yüzyıllar boyu süren gerileme Müslümanlar arasında cehalet, bilgisizlik ve batıl inancın yayılmasına neden olmuştur.' Bu öfke büyük ölçüde doğrudan Batı'ya yöneltilmiştir: Batı, 'Ümmeti başarılı bir şekilde parçalamış'; hem zorla hem de ikna yoluyla, Müslüman toplumların 'inancının ve kültürünün temellerini' zayıflatan 'seküler bir eğitim sistemi'ni dayatmış ve 'iyi düşünülmüş ve iyi planlanmış bir strateji' yoluyla 'müfredatın İslami bileşenlerinin gerçeklik ve modernite ile temastan uzak kalmasını' sağlamıştır.

Bununla birlikte, açıkça ifade edilen bir şey var: 'İslami metodolojinin temel ilkeleri.' Bunun açık bir metodolojiden ziyade İslam'ın dünya görüşünün temel aksiyomları olduğunu öne sürüyorum. *Çalışma Planı*, 'İslam'ın ve İslami olan her şeyin ilk prensibi olan' Allah'ın birliğinden başlayarak, sistematik olarak bizi yaratılış birliğine (kozmetik düzen ve her şeyin birbirine bağlı olması), bilginin birliğine, hayatın birliğine (insan varoluşu Allah'ın bir emanetidir ve insanlar, dünya yolculuğumuzun vekil veya halifeleridir), insanlığın birliğine ve nihayet vahiy ve aklın tamamlayıcı doğasına kadar uzanır. Toplu olarak, bu aksiyomlar bize hem bilgi arayışı hem de Müslüman eğitim reformu için mükemmel bir çerçeveye sunmaktadır.

Çalışma Planı, çağdaş sosyal bilimler disiplinlerinde ve İslam'ın mirasında ustalaşarak işe başlamamızı ve ikisini bir olarak ele almayı önermektedir. Kitap, Müslüman akademisyenlerin, 'İslam'ın dünya görüşünün ve değerlerinin dikte ettiği gibi yeni (Batılı) bilginin bazı bileşenlerini kaldırarak, değiştirerek, yeniden yorumlayarak ve uyarlayarak onu İslam bilgi mirasına entegre etmesi gerektiğini' ifade etmektedir. Tam da bu noktada *Çalışma Planı* tartışmalı hale geliyor. Bu öneride modern dönemde bilginin üretilme yolları, disiplinler arası ayrımın gelişimi ve bilginin işlevi ile dünya görüşü arasındaki ilişki hakkında farkındalık açısından eksiklik söz konusudur. Ayrıca, bazı geleneksel ve muhafazakâr Müslümanlar arasında İslam tarihini, özellikle de İslam'ın ortaya çıktığı öncü dönemi, tüm sorunlarımıza düzgün ve eksiksiz çözümler sunan bir yanıt olarak görme eğilimine dikkat edilmelidir. Tarihsel mirasımız 'çelişkilerden ve radikal alter-

natiflerden oluşur' ve belirli bir zaman ve bağlamda 'insan deneyimi üzerine düşünmenin bir kaydı' olarak değerlendirilmelidir.

Bu nedenle geleceğe yönelik ilerleme istikametimiz, analizimizi *Çalışma Planı*'nın ilk ilkesine, entelektüel tarihimizin yaratıcı kullanımına ve bilginin çağdaş toplumda nasıl üretildiği, korunduğu ve kullanıldığına dair çok daha gelişmiş bir anlayışa dayandırılmalıdır.

Bilginin Dokusu

Bilgi ve dünya görüşü birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bilgi her zaman içinde üretildiği kültür ve dünya görüşünün aksiyonları ve varsayımları içine yerleşir. 'Modern bilgi'nin yapısı ve çeşitli disiplinlere bölünmesi, Batılı dünya görüşünün doğrudan bir ürünüdür. Gerçekliğin bölümlere ayrıldığı fikri, bazı nesnel ve evrensel aksiyonlara dayanmaktan öte, belirli bir kültürün 'gerçekliği' nasıl gördüğüne ve 'ilginç olan' her şeyi nasıl anlamaya, yönetmeye, kontrol etmeye ve boyun eğdirmeye çalıştığına göre tasarlanmış bir yapıdır. Batı toplumunun ve geleneğinin belirli fiziksel, maddi, zihinsel ve entelektüel sorunlarını çözmek için disiplinler gelişmiş ve evrilmiştir. Disiplin ne olursa olsun, genel anlatı aynı kalmıştır: Batı'nın dünya görüşünü devam ettirmek.

Akademik disiplinlerin takdir etmemiz gereken diğer üç yönü daha vardır. Birincisi disipline ederler; yani bilgiyi cezalandırır ve düzeltirler. İkincisi, geleceği sömürgeleştirirler. Üçüncüsü, Batı'ya nihai gücünü, yani tanımlama gücünü sağlarlar. Batı; özgürlüğün ve ilerlemenin ne olduğunu, hukuk, demokrasi ve insan haklarını, neyin gerçek olduğunu ve insan olmanın ne anlama geldiğini tanımlar. Eğitimde reform yapmak, çağdaş dünyadaki gücü ve tanımı temelinden sarsmak anlamına gelir.

Müslüman toplumlarda eğitimde reform yapma görevi, şimdiye kadar hayal ettiğimizden çok daha şiddetlidir. İki temel bileşeni vardır; modern bilgi sisteminin ve onun Batı dünya görüşünün tanımlayıcı gücünü yapısöküme uğratmak ile İslam geleneğini hesaba katan ve öğrenmeyi ve onun ilerlemesini neyin oluşturduğuna dair daha insani ve değer temelli bir tasavvur sunan alternatif bilgi inşa paradigmaları üretmek. Yeni paradigmalara duyulan ihtiyaç, yalnızca Müslümanlara yönelik bir endişe değildir. Aslında hem Batı'da hem de Doğu'da giderek artan sayıda bilim insanı şu anda baskın paradigmaları sorguluyor ve daha insani paradigmalara talep ediyor. Çağdaş bağlamdaki değişiklikler ve yeni teknolojiler ile diğer yeniliklerin günbegün artan hızı, bu taleplere aciliyet kazandırmıştır.

Çağdaş Bağlam

Reform, doğası gereği, geleceğe yönelik bir uğraştır. Fakat başlangıç noktası şimdiki zamandır, dolayısıyla içinde yaşadığımız ve faaliyet gösterdiğimiz bağlamı takdir etmeden anlamlı bir reform yapmak mümkün değildir. Güç Çin'e, Hindistan'a, Brezilya'ya ve yeniden güç sahnesine çıkan Rusya'ya doğru kayarken, dünyaya liderlik eden Amerika'nın eski paradigması zayıflamaktadır. Yüzyıllardır bir istikrar kalesi olan akademik disiplinlerde ciddi çatlaklar ortaya çıkmaya başlamaktadır. Dolayısıyla, tüm sosyal, kültürel ve entelektüel boyutuyla karşılaştığımız kriz Müslüman toplumlarla sınırlı değildir. Batı, hatta tüm dünya şiddetli bir kriz içindedir.

Makalenin başka bir kısmında mevcut çalkantılı ve değişen zamanları -karmaşıklık, çelişkiler ve kaosa odaklanan- 'postnormal zamanlar' olarak tanımladım. Bu kuramın işlevi, şimdiye kadar Batı'ya rehberlik eden normal paradigmaların ve geri kalanının çökmekte olduğunu vurgulamaktır. Postnormal zamanlar yaklaşımı; her şeyin birbiriyle bağlantısının ('yaratılışın birliği'), hepimizin, Doğu ve Batı'nın ('insanlığın birliği') karşı karşıya kaldığı çok boyutlu politik, ekonomik, ekolojik, sosyal ve kültürel zorlukların ve hepimizin yer yüzünde birbirine bağlı hayatlar yaşadığı gerçeğinin ('yaşamın birliği') altını çizer. Bu nedenle, temel ilkelerin hem postnormal çağda yönünü bulmak hem de tüm insanlığın gelecekte hayatta kalması için önemli olduğu sonucu ortaya çıkar. Bu aksiyomlarla başlayan herhangi bir bilgi üretme girişimi, kökleri İslami düşünce ve dünya görüşüne dayanmış olsalar bile, özünde evrenselidir.

Dil Sorunu

Dil; öğrendiğimiz, öğrettiğimiz, değişime uyum sağladığımız ve bilgiyi ilerlettiğimiz temel araçtır. Dünya görüşümüzü nasıl ifade ettiğimizin, kendimizi bireyler ve toplumlar olarak nasıl kavradığımızın ve dünyayı değiştirmek için onunla nasıl ilişki kurduğumuzun ayrılmaz bir parçasıdır. Yine de dil belirsizlikle dolu ve yanlış yorumlama veya yanlış anlama açısından verimli bir zemindir. Dilin, kültür gibi edinilmiş bilginin deposu olan geniş bir arkeolojik alana benzer katmanlı bir yapısı vardır. Bu nedenle dil kullanımımızda titizlik göstermeliyiz. Yeni paradigmalara doğru ilerlemedeki ilk görevimiz, 'basit ikilemleri çözmede kendi içinde anahtar bir araç' olan 'farklı tanım seviyelerine dayalı bir denge ve incelikli terminoloji' geliştirmektir. Kullandığımız bütün terimler, kendi özgün tarihlerini beraberinde getirir, olumlu ve olumsuz çağrışımlara sahiptir ve bu nedenle de sorunludur. Buradaki genel amaç, İslam'ın ideolojik yapılarına ve postmodernist düşüncenin hevesle desteklediği çoğulculuğa doğru ilerlemenin mutlak göre-

celiliğine karşı korunmaktır. Birçok terim, bu hedefi garanti altına almak için bu analizi gerektirir.

Bağlamımızı algılamak ve ortak bir reform dili geliştirirken; gelenek ve modernite, metin ve bağlam, istikrar ve dinamizm gibi sürekli ve ısrarla karşımıza çıkan temel ikilemleri de çözmemiz gerekir. Bu çelişkiler toplumlara çıkmazda bırakılmaktadır. Karmaşık sistemlerde sıklıkla ortaya çıkan çelişkiler, tanım gereği, çözülemeyen ve birbirleriyle uzlaşmayan görüşlerdir; bu çelişkiler ancak aşılabilirler.

Müslümanlar genellikle kendilerine özgü çelişkilerle karşılaştıklarını varsayarlar ve yalnızca Müslümanlar için uygun araştırma programları ve kurumları yaratırlar. Bu; karmaşık, birbirine bağlı bir dünyaya sınırlı bir yaklaşımdır. Batı'da tanık olduğumuz din ve sekülerizmin çelişkili sorunları, etik ve teknolojik sorunlar da Müslüman toplumların sorunlarıdır. Bu nedenle, dünyanın karşı karşıya olduğu başlıca ahlaki, etik, politik, sosyal, bilimsel, teknolojik ve kültürel zorluklar bir reform programının ayrılmaz parçası olmalıdır.

Ancak gerçekten kapsayıcı olmak için tüm potansiyel paydaşları tartışmalarımıza dahil etmemiz gerekmektedir. Bu, farklı geçmişlere, yaşlara, cinsiyetlere, mezheplere ve bakış açılarına sahip insanları özellikle toplantılarımıza dahil etmemiz ve ardından onlara görüşlerini ifade etmeleri için yeterli alan sağlamamız gerektiği anlamına gelir. Gençleri ihtiyaçlarını, endişelerini ve isteklerini doğrudan anlayarak yetiştirmeliyiz. Genç seslere saygı ve bağlılık eksikliği, kesinlikle Müslüman toplumları rahatsız eden birçok sorunun ana nedenlerinden biridir. Küresel gençliği bu yeni dilde, bağlamsallaştırılmış ve geleceğe yönelik olarak eğitmek, çabalarımızı ve bilgi entegrasyonu için yeni bir paradigma geliştirmek olan genel misyonumuzu artıracaktır.

Geleceğe Doğru

Amacımız; bilgi, yaratım, yaşam ve insanlığın evrensel bir çerçeve içinde bütünleşik olarak algılandığı, temel ilkelere dayalı yeni bir paradigma oluşturmaktır. Bu nedenle geleceğe giden yolun, bütünleştirici ve kapsayıcı olan ve Öteki'yi kucaklamayı içeren yeni bir bilinç modu olduğunun farkına varmalıyız. Müslüman toplumlarda düşünce ve sorgulama ruhunun canlanmasını sağlayacak, kimlik siyasetinden değerler anlayışını benimseyecek, tüm karmaşıklığı ve çelişkileri ile çağdaş dünyaya katılımı teşvik edecek ve modern dünyada liderlik rollerini üstlenmek için tam donanımlı, bilinçli bir vatandaş yetiştirecek bir süreç başlatmayı hedefliyoruz.

Başarmayı dilediğimiz şeyle onu başarmak için ihtiyacımız olanı entegre ettiğimizde daha bütünsel bir resim ortaya çıkar. Özünde, söylediğimiz şu ki dünya sadece üzerine konuşulacak bir mesele değil; hayata geçirilmeyi bekleyen bir varlıktır. Bu nedenle yeni bir söylemler dizisi yaratmayı hedefliyoruz: bizim için anlamı olan, dünyadaki güç ilişkilerini ve ideolojileri yapısöküme uğratarak değiştirdiğimiz entegre ettiğimiz bir bilgi sistemi, yeni paradigmlar, kavramlar, terminoloji, kanonlar, ifadeler ve sairedir.

Önerim, sıfırdan inşa edilecek bir söylem topluluğu ağı ile başlamaktır. Bu ağ -topluluk- bir araya gelip geliştikçe, yeni bilgi üretecek, yeni bilgi söylemini besleyecek ve ilerletecektir. İlk olarak; değerlerle başlamalıyız, bu da İslami düşünce tarihindeki rasyonalizm meydan okumasına tepki olarak ilk önce teolojide (kelam) ortaya atılan soruları yeniden açmamız gerektiği anlamına gelir. İkinci olarak; modern bilgi sisteminin tanımlayan gücünü karşımıza almalı, yeniden ve alternatif bilgi oluşumu paradigmları üretmek amacıyla Müslüman toplumlarda mevcut bilgi ve eğitim paradigmasını incelemeliyiz. Buradaki amaç, daha kapsayıcı ve insancıl ama aynı zamanda hem İslam'ın entelektüel tarihine hem de geleneğine dayanan alternatifler üretmektir. Üçüncü olarak; mirasımızı tüm sofistike çeşitliliği içinde görmeliyiz. Müslüman medeniyetini bir insan medeniyeti olarak görmemiz gerekiyor. İnsan başarıları olarak mirasımızın daha tutarlı ve bütünleşik bir resmini üretmek için İslam ve İslam tarihinin yanı sıra bilim ve teknoloji tarihçileri ve filozofları, sanatçılar ve romancıların yanı sıra edebiyat eleştirmenleri ve sanat tarihçilerinden oluşan bir grup akademisyen topluluğuna ihtiyacımız var. Dördüncüsü; -Müslüman toplumları nasıl etkiledikleri, sosyal, ekonomik ve kültürel davranışları nasıl değiştirdikleri ve nasıl arzu ve özlemler yarattıkları gibi- çağdaş eğilimler üzerinde çalışmalarını ve bunların gelecek nesil Müslümanlara olan etkilerini araştırmaları için bir grup sosyolog, eleştirmen ve fütüriste ihtiyacımız var. Anamlı reform çalışmalarını ancak geleceğe yönelik olarak yapılabilir.

Notlar

- 1 Abdelwahab El-Affendi, Abdulkader Tayob, Abdulaziz Sachedina ve Anwar İbrahim'den alıntılar. 8 Ekim 2014 IIIT toplantılarına yaptıkları katkılardan alınmıştır: 'Yükseköğretimde Reform:' Abdelwahab El-Affendi, 'Müslüman Yükseköğretiminin Yeniden Yapılandırıl-

ması: Bazı Noktalar,' Abdulkader Tayob, 'Kimlik ve İslami Eğitim Reformu', Abdulaziz Sachedina, 'Müslüman Dünyasında Eğitim Reformu' ve Anwar İbrahim, 'Abdelwahab El-Affendi'nin 'Müslüman Yükseköğretiminin Yeniden Yapılandırılması: Bazı Noktalar Üzerine Düşünceler' ve Jeremy Henzell-Thomas'ın Yorumları. Jeremy Henzell-Thomas'tan alıntılar, kapsamlı e-posta yorumlarından alınmıştır.

Amaçladığımız Entegrasyon

Jeremy Henzell-Thomas

Batı kültüründe mevcut eğilim; deneyimle öğrenmeye izin vermek yerine uyarmak, yardım etmek, öğretmek, talimat vermek yoluyla geliştirmektir. Belki de modern dünyanın ihtiyacı bir Kızılderili için çok hayati olan koşmak, ormanda yaşamak ve hayatta kalmanın yollarını bilmek gibi becerilerdir. Yanı sıra (psikolojik) danışmanlık gibi beceriler, kültürlerini muhafaza etmek için gerekliydi ve aynı zamanda akıl sağlığı sorunları ile dolu çağdaş dünyada da bu becerilere dair yüksek bir talep vardır¹. Bu gibi farklı tarzların dengesi bize öngördüğüm yeni bakış açısını sunabilir.

Bizi bu yeni entegre bilgi vizyonuna doğru yönlendiren kavramlar; meselelerin hem her boyutunu görebildiğimiz, uzak mesafeden panoramik bir görüş açısına hem de ihtiyacımız olduğunda bize keskin bir odak sağlayan bir alan derinliğine sahip olmalıdır. Bunu başarmak için her şeyden önce, çok yönlü ve çok katmanlı gerçekliğin tanımının birbirinden farklı fakat tamamlayıcı birçok yönü olduğunun farkına varmalıyız. Daha da önemlisi, gerçekliğin aslında her şeyin kaynağı olan tek bir köken ve bir merkezi olduğu ve tüm çeşitliliğin ve çoğulluğun nihai birlikten ve uzlaşmadan gelen değişmez bir özü olduğunu anlamalıyız.

Çeşitlilikteki birliğe eğitim alanında ulaşmak için gerçekliği birbirine rakip, dışlayan fikirlere ve yaklaşımlara ayıran; karşıt konumlar üreten ve sürdüren düşünce paradigmalarına bölme eğiliminin neden olduğu büyük engeli eleştirel bir zaviyeden incelememiz gerekir.

İkili düşünme [*binary thinking*] ve ikiye ayırmanın [*dichotomization*], hızlıca fakat kendinden emin bir şekilde yargılama ve hareket etme araçları sağlayan basit ‘anlatı’nın başlıca özelliklerinden biri olarak düşünme tarzımıza içkin olduğunu düşünüyorum. ‘Biz’ ve ‘onlar’ ayrımı dahi eylemi, yargıyı ve düşmanlığı teşvik etmek için yapılan güçlü bir çağrıdır. Aksine, her önermenin mantıksal ayrıntılarını

inceleyen ve her küçük uyumsuzluk ve nüansın ıstırabından bahseden ‘koltuk filozofu’, bunu oturduğu yerden kalkmadan yapıyor olabilir. Bu tereddüt felci elbette spektrumun bir ucunun en aşırı noktasıdır; tıpkı koşullu refleksle anlık fikir edinmenin veya kökleşmiş önyargının diğer uçta durması gibi gittikçe karmaşıklaşan bir dünyayla ilgili inanması basit hikayeler üreten ‘anlatısal yanılgı’ [*narrative fallacy*] eğilimimizi yansıtır. Hızlı düşünmeye karşı konması zor bir eğilimimiz var ve bu tür düşünmenin kilit özelliği olan ikiye ayırma, kolaylıkla normlara evrilip alışkanlık ve ana akım haline gelmektedir.

Anlatımızın doğasında bulunan bazı terimlerin üzerine kısa bir düşünme egzersizi, zihinlerimiz entegre (bütünleşik) bir bilgiye doğru ilerlerken kavramları dengeleme görevi görebilir. Örneğin, ikiye ayırma ve diyalektik, önümüzde duran devasa tartışmanın süreminin farklı uçlarında durmaktadır. Bir tarafta, ikili düşünme karşıtlık ve yabancılaşma yaratırken diğer tarafta diyalektik, tartışmayı mantıksal ve açıkça ilişkisel parametreler içinde ilerleten ikili ayrımları bir arada tartışır. İdeal bir sentezleyici çoklu iletişim [*polylogue*] doğurabilir. Böyle bir bağlamda kültürel görelilik de görülebilir. Ancak bu ahlaki gevşeklik anlamına gelmek yerine, ‘her şeye kabul’ zihniyetinden ‘ilişkiler’ kurma gibi daha olumlu bir yeteneğe doğru ilerleyebilir. Bu tür taban tabana zıt tanımların bu süreme yerleştirilmesi, çok kültürlülük ve problemlili modernite kavramı da dahil -ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere- çeşitli konulardaki tüm bakış açılarını tanıyan çoklu bir iletişimin oluşmasına alan açar.

Dini ve kültürel çoğulculuğun meydan okumasını tam da içinde bulunduğumuz zamanda dünyanın durumunu tanımak ve anlamakla karşılayabiliriz. İnsan zihninin her çağda farklı şekilde şartlandırıldığı anlaşılmalıdır ve geleneğin canlı olarak kalabilmesi için yeni koşullara, sorunlara dinamik şekilde yanıt vermeli ve kendini sürekli yenilemelidir. Başka bir deyişle, insan anlayışının gelişiminde zaman, mekan ve diğer insanlar merkezi öneme sahiptir.

Entegrasyonun Çerçevesi

İnsan anlayışının gelişimini ilerletmek için terimlerin kullanımında net ayrımlara ihtiyaç vardır. Açıkça muhalefeti tamamlayıcılığa dönüştürmenin yollarını düşünürken ‘bütüncül perspektif’ ifadesini kullandım ve ‘bütüncül [*integral*]’ terimini (ve ‘entegrasyon’ ve ‘bütünlük’ ile ilişkisinin) geliştirilmesi gereken yeni bakış açısının kilit göstergeleri olarak ele almak istiyorum. Jean Gebser, insanlığın ‘Zihinsel’ bilinç yapısından ‘Bütüncül’ bilinç yapısına doğru bir geçiş aşamasında olduğunu öne sürer. ‘Zihinsel’ yapının eksik biçimini

rasyonel materyalizmin değerden bağımsız ontolojisi olarak tanımlamıştır, ancak bu yapı ‘değerlere’ dönüş yoluyla yenilenemezdi; bunun yerine düalistik olarak karşıt kategorilere, tek taraflı perspektiflere, sabit çerçevelere ve rakip paradigmalara sabitlenmeyen ‘Bütüncül’ bir bilinç moduna geçiş gerekiyordu.² Yine de gelişmiş bir insan düşüncesi modu olarak diyalektik süreç ile ortaya çıkan ‘bütüncül’ bir bilinç modu fikri arasındaki yakınsama yalnızca kısmidir. Geriye, ortaya çıkan herhangi bir varsayılan ‘bütüncül’ bilinç modunun, büyük ölçüde analitik araçlara dayanan bir metodoloji yoluyla elde edilebilecek sentez seviyesini nasıl daha ileri taşıyabileceği sorusu kalır.

İkiliklerin Ötesinde

Görüşümüzü ‘Batılılaşma’ ya da ‘İslamlaşma’yi her derde deva olarak görme ikileminin ötesine doğru nasıl genişletebiliriz? Cevabı yalnızca Batılı bilgi üretimi modellerini ve Batı üniversitelerinin egemenliğini garanti eden diğer tüm faktörleri ‘yakalamak’ açısından çerçeveleyen ‘topal ördek’ zihniyetinin ötesine nasıl geçebiliriz? Nihayetinde, tüm insanlığa hizmet edecek bir eğitim kültürünü nasıl yaratabiliriz?

Kur’an’ın temelinde yatan araştırma ruhunu kısmen modern çağa taşıyan diğer entelektüel ve pedagojik geleneklerle kurulan dinamik temas yoluyla, İslam geleneğinin unutulmuş veya durgun yönlerini gerçekten geri kazanabileceğimizi ve yeniden canlandırabileceğimizi fark edecek tevazua ihtiyaç duyuyoruz. Ancak bu ‘ıslah’ İslam medeniyetinin altın çağının başarılarına geri dönmeye çalışan nostaljik bir bakış değil, aksine gerçekten yaratıcı bir süreç olmalıdır. Böyle bir medeniyetin doğmasına neden olan değer ve ilkelerin modern dünyada nasıl canlandırılacağı, yeniden yorumlanabileceği ve uygulamaya konacağı incelenmelidir.

Kur’an, “Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.” diyor. Ve bu ‘ilişki’nin kurtarıcı yanı – ki benim için mesele- nin özünü oluşturur – budur. Bütüncül bir perspektife ulaştığımızda, onu ister gelişen bir bilinç ister yeni bir ‘zihinsel yapıya’ geçiş ya da istersek basitçe yeni bir paradigma olarak düşünelim, bunun insan yetilerinin, ‘işitme, görme ve kalp,’ bütünlüğünü gerektirdiğini görmemiz gerekir.

Bütüncül Üniversite

Öyleyse bir üniversitenin ‘kritik bir kurum’ olarak işlevini nasıl genişletebiliriz? Sadece geleneksel analitik rasyonellik veya ‘eleştirel düşünme’ araçlarını değil, entelektüel içgörü, hayal gücü, merak, risk alma, sosyal sorumluluk ve adalet mücadelesi ile insan aklının ve ruhunun

özgürleşmesi gibi yetenek ve erdemleri de dahil eden, daha derin anlam ve amaç arayışı ve insan olmanın ne anlama geldiğine dair bir vizyon aracılığıyla... Buna; yaratıcılığı, bağımsız düşünceyi ve sadece diyalog ve tartışma yoluyla değil, aynı zamanda sevginin dönüştürücü gücü ile de dinleyebilen, konuşabilen ve 'öteki'ne ulaşabilen açık bir yüreğin ve zihnin genişliğini ve kavrayışını da ekleyelim.

Çeşitlendirilmiş yetenekler yelpazesine yaklaşımına 'kalp ve zihni' özellikle dahil etmemin (ve bu nedenle gerçekten bütüncül bir bakış açısı) sebebi; Kur'an'ın insanı, ona bahşedilmiş melekelere için minnettar olmaya teşvik eden ayetlerinde işaret ettiği 'zihin-kalp'in (*fu'ad*)'ın bileşik bir organ olarak ifade edilmesidir. Bilginin entelektüel ve manevi unsuru, insan zekasının tek bir bütünselliğe veya 'genel zekâ' faktörüne indirgenmesini sorgulayan ve bunun yerine 'çoklu zekâlara' işaret eden bilişsel psikoloji alanındaki mevcut gelişmelerle anlamlı bir tutarlılık gösterir. Bilginin, anlayışın ve duygusal, sosyal ve ahlaki zekanın birleşimi de geleneksel olarak 'bilgelik' terimiyle önerilmekte ve 'kişisel bütünlük, vicdan ve etkili davranış' olarak tezahür etmektedir.³

Yükseköğretim amaçlarını şirketleşmekten kurtarırken veya ideallerde meydana gelen diğer bozulmalardan temizlenirken, bu ileri düzey kritik yetilerin ve sosyal açıdan sorumlu erdemlerin bazılarını kucaklayabilir. İyi bir öğretmen yalnızca bir bilgi aktarıcısı olan bir *mualim* değil, aynı zamanda bir *murebbi*, yani ruhu besleyen ve şahsiyeti geliştiren olmalıdır.

Şimdi bilginin, değerlerin ve ilişkinin dönüştürücü gücünün bütünleşmesine dayanan eğitim reformuyla ulaşmayı umduğumuz konuya geri dönebiliriz. Mevlâna'nın dünyadaki hem birliği hem de çokluğu takdir etmesi ve 'benliğe giden yol diğerinden geçer'⁴ şeklindeki derinlikli görüşü, ayrıma ve farklılığa bağlılığı aşabilecek modern eğitim reformuna giden yolu da açar. İkili düşünme eğilimi, dini ve seküler eğitim arasındaki kopukluğa yol açan Batı karşıtı 'reddiyecilik' ve 'çatallanma' eğilimlerinde çok belirgindir, ancak aynı zamanda 'İslamileştirme' hareketinde de mevcuttur. İkili bakış, önce 'evrensellik ve birlik yönünde bir adım attığı' için 'bütünleştirici' gibi gözükse de 'ayrıma ve farklılığa doğru aynı hızla geri çekilmek' üzere geri döner. İslamileştirme yaklaşımı, entegrasyona yol açtığını iddia eden ancak nihayetinde sadece kendine odaklanan ve Mevlâna'nın derslerinden hiçbirini öğrenmeyen sahte bir şafak olarak nitelendirilebilir. İslamileştirmenin 'öteki' olana yönelik korku yaratması, niyetlenilmemiş bir küresel zenofobik söyleme yol açmıştır.

Her iki çıkarım da değerlidir ve çelişkileri bir çözüme ulaştırmanın yolu ‘radikal’ kelimesini ikincil anlamı olan politik aktivizm, yenilikçi reformlar ve değişim anlamlarıyla değil, ‘kök’ veya köken anlamıyla almaktır. Terminolojik entropinin, aşırılık yanlıları için kullanılan ‘radikalleşme’ anlamındaki terimi nasıl daha da törpülediği çok açıktır. Aynı şekilde ‘kimlik’ [*identity*] kelimesinin kökenini de ele alabiliriz. Orijinal anlamı, Latince *identitas* (özdeş) türevinden gelir, ki aslında Latince ideme göre ‘aynı’ olan, ‘aynılık’ anlamına gelir. İlahi olarak bahşedilmiş olduğumuz özsel doğada ikamet eden tüm insanların ortak bir ‘kimliği’ vardır.

Tüm bu anlama dair irdellemelerde var olan her şeyin kökenindeki temel birliği ve ara bağlantıyı ifade eden ilkel bir dil izleyebiliriz. En derin anlamıyla bu ‘radikal birlik’, tüm toplumlarda ihtiyaç duyulan radikal eğitim reformunun merkezinde yer almalıdır. Kökleri ‘benlik ve öteki’ arasındaki canlı ilişkide kök salmış olan farklı kimliklerimiz, yönelimlerimiz ve değerlerimiz, düalizmin oluşturduğu katı karşıtlıkları çözen ortak bir köken ve merkez bulmalıdır. Böylelikle yalnızca ‘Bilginin Entegrasyonu’ ile değil aynı zamanda sadece insan yetilerinin bütünlüğü tarafından kuşatılabilen o panoramik bütüncül bakış açısı ile ‘geleceğe ilerliyoruz’.

Notlar

- 1 Peat, F. David. 1994. *Blackfoot Physics: A Journey into the Native American Worldview* (Londra: Fourth Estate), 57.
- 2 Jean Gebser’in insan bilincindeki yapısal değişikliklerle ilgili tanımı, Noel Barstad’ın Algis Mickunas ile yaptığı izinli tercümesi olan *The Ever-Present Origin*’de ortaya konmuştur (Atina: Ohio Üniversitesi, 1985).
- 3 Crow, Karim Douglas. 1999. ‘Between Wisdom and Reason: Aspects of ‘Aql (Mind-Cognition) in Early Islam’, *Islamica*, 3:1.
- 4 Mevlâna Celaleddin Rumi’nin iki zekâ türü arasındaki ayrımı için bkz. *Mesnevi* III, 2527-2528 ve IV, 1960-1968. ‘D-mode’ ve ‘pratik zeka’ için bkz. Guy Claxton, *Hare Brain Tortoise Mind: Why Intelligence Increases When You Less Think* (Londra: Fourth Estate), 1997

Bir Entegrasyon Dili İnşa Etmek

Jeremy Henzell-Thomas

Mecazi olarak ‘karmakarışık sesler, anlaşılamayan gürültü’ anlamına gelen ‘Babil’ kelimesinin bu kullanımına aşına olmayanların bile Babil Kulesi’nin İncil’de anlatılan versiyonuna aşına olduğunu düşünüyorum. Buna karşın Kur’an, dil ve ırk çeşitliliğinin bir ceza ya da tektip kimlikten, tek dilli ve tek kültürlü saflık ve uyumdan bir kopuş olduğu görüşünü desteklemez. Aksine, yalnızca kültür, dil ve ırk açısından değil, din açısından da çeşitlilikte [*diversity*] birlik övülür.

Dini çeşitlilik fitri ve insani bir durumdur. İnsan kültürlerinin, dillerinin, ırklarının ve farklı çevrelerin çeşitliliğinin bir sonucudur. ‘Vahiy her zaman insanın kapasitesinin genişliğiyle uyumludur. Nasıl ki iki yüz birbirinin aynısı olamazsa, iki zihin de birbirine tam benzemez. Allah’ın sesi, insanın ruhuna çeşitli şekillerde, çok sayıda dilde ulaşır. Tek bir gerçek, birçok anlayış biçimiyle ifade edilir.’¹ Hz. Muhammed’in ‘Ümmetimin ihtilafında rahmet vardır’ dediği rivayet edilir.

İnsan Bilgisinin Genişleyen Ufukları

Çeşitliliğin bahşettiği bilgi ve anlayışın ilerlemesi için altın fırsat, Kur’an’daki Kalem sembolizminde de ima edilmektedir. ‘Öğrenme yeteneği olan bilgili varlıklar olma kapasitesiyle yaratıldık. Öğrenme ve bilgi doğaları gereği kümülatiftir, bu yüzden anlayışta ilerleme potansiyeline ve sorumluluğuna sahip olduğumuzu aksiyomatik olarak kabul ediyorum.’²

Ve bu farkındalığın artma süreci Kur’an ayetinde şöyle anlatılır: ‘Kur’an’ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz.’ (Fussilet Suresi, 53. Ayet) Bu ayet, ‘insanın kendi ruhunun, evrenin harikalarına dair iç görüşünün ilerleyen, derinleşen ve genişleyen daha derin bir kavrayışına’ işaret eder.³ Böylesine derinleşen bir anlayış ancak bilincin bir büyüme ve olgunlaşma döneminden sonra oluşabilir.

Bilginin ilerlemesinin ve bilincin olgunlaşmasının önemli bir itici gücü, diyalektik sürecidir. İkileşme veya ikili düşünme genelde; gerçekliği, ‘öteki’yi reddeden ve rakip konumlar arasında hiçbir benzerlik ya da yakınlaşma bulamayan kutuplaşmış ve muhalif bir duruş belirlemek için kullanılır. Diyalektik ise insana ait bilginin nihai olmadığı anlayışından doğan bir karşılıklı konuşma ve düşünme sürecidir. Kişi; diyalektik ve daha geniş bir muhatap topluluğu ile açık, saygılı, çoklu konuşmalar [*polylogue*] sayesinde, bir dizi kanıt, çok sayıda alternatif görüş, argüman, perspektif ve düşünce paradigmaları ile eleştirel bir ilişki kurarak var olan bir hipotezi veya konumu iyileştirmeye çalışır ve böylece bilgi ve medeniyet ilerler.

Timothy Williamson’ın *Tetralogue* [dörtlü konuşma] adlı kitabının alt başlığı ‘Ben Haklıyım; Sen Değilsin’dir. Sokratik diyalog geleneği üzerine modellenen bu kitap, bir trendeki dört kişi arasında geçen uzun bir tartışmadır. Her biri konuşmaya haklı olduğuna kani şekilde başlar, ancak soğuk bir mantıksal muhakemeden hararetili kişisel yüzleşmeye kadar uzanan konuşma geliştikçe, hepsi belirli anahtar kavramlar hakkında düşündüklerini yeniden gözden geçirmeleri gerektiğini fark etmeye başlarlar.⁴ Ve ‘doğru cevaplar’ konusundaki sabitlemelerin ötesine geçen bu aktif süreçle bağlantılı olarak, gerçek bir yükseköğrenimin ‘öğrencinin benimsediği dünyaya dair bakışını altüst etme’ anlamında ‘rahatsız edici’ olduğunu söyleyebiliriz; ‘rahatsız edicidir çünkü sonuçta öğrenci mevcut kabullerinin gerçeğin kendisinden çok farklı olabileceğini görmeye başlar. Öğrenci ne kadar çaba sarf ederse etsin ya da ne kadar kütüphane araştırması yaparsa yapsın nihai yanıtların olmadığını fark etmedikçe yükseköğrenim deneyimi tamamlanmış sayılmaz.’⁵

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, grup tartışmalarının sahteliği tespit etme ve ‘neyin gerçek olduğunu ortaya çıkarma’ konusunda olağanüstü ve neredeyse gizemli bir güç sunduğunu ortaya çıkardı. Hatta, bir gruptaki insanların, ‘yalanları tespit etme olasılıkları en iyi eğitilmiş bireye kıyasla daha yüksektir.’⁶ Başka bir deyişle, çoklu konuşmanın, gerçekle yanlış birbirinden ayırmamızı sağlayan ayırt edici beceri, ölçüt veya standardı harekete geçirdiği söylenebilir.

Bu, bazı zor soruları, özellikle de ‘özgün’ kelimesinin ne anlama geldiğini, gündeme getirmektedir. Trendeki yolcular arasındaki dörtlü tartışma, kimin haklı kimin yanlış olduğu konusunda herhangi bir sonuç belirtmez, kararı okuyucuya bırakır. Diyalektik ile seyahatin rotası, ‘gerçek’ olarak etiketlenilecek ve ‘özgünlük’ iddiası taşıyan bir varış noktasına doğrudur.⁷

Temel sorunlarımızdan birisi, sözde ‘özgün’ olanı tespit etmenin zorluğu ile nesnelere ‘orijinal özüne’ mümkün olduğunca sadık kalma arasındaki aşikâr gerilimdir. Bu durum, terminoloji araştırmamızda ele almamız gereken kritik bir soruyu gündeme getirmektedir. ‘Orijinal’, ‘özgün’ ve ‘otoriter’ olan ile yoruma ve bağlamsallaştırmaya açık olan arasındaki potansiyel ikilemi nasıl çözebiliriz? Hem tanrısal hem de insani; hem vahyi hem de mantığı; hem birliği hem de çokluğu kullandığımız dilde nasıl içerebiliriz? ‘Tam’ ‘eksik’ ‘kesin’ ve ‘belirsiz’ olan nedir?

Dil, düşündüğümüz ve yaptığımız şeylerin çoğunun kökenidir ve şüphesiz çabalarımızın ahlaki ve manevi boyutuyla doğrudan ilgilidir. İslami bir perspektiften baktığımızda da, harfler ve kelimeler yaratılan evrenin özüdür. Bu nedenle, adil, uygun, dengeli, hakkaniyetli ve adaletli, ‘uygun ölçülü ve orantılı’ kelimeleri kullanmak kutsal bir emanettir. Özgür iradeyle birlikte bize ilahi olarak bahşedilen dil aracı bize iki ucu farklı olan bir çıta vermiştir; bununla hem perdeleyebilir, belirsizleştirebilir, kafa karıştırabilir, aldatabilir, yozlaştırabilir ve zarar vermeye teşvik edebilir; hem de doğru ve iyi olanı yapmak için açıklığa kavuşturabilir, aydınlatabilir ve ilham verebiliriz.

Anlatılması mümkün olmayanı olanı ifade etmeye çalışırken, mistik dil son derece incelikli, anlaşılmaz ve hatta aşılmaz olabilir, yine de öz ile biçim arasındaki gerilimden çekinmemeliyiz. Bu gerilim aynı zamanda daha önce ortaya atılan kritik soruları da yansıtır; ‘orijinal’, ‘esas’, ‘otantik’ ve ‘otoriter’ arasındaki potansiyel ikilem nasıl çözülür? Bu zorluğun üstesinden gelmek; Müslüman toplumlarında eğitimin yeniden canlandırılması için bilgi entegrasyonuna ilişkin yeni ve dinamik bir söylemi harekete geçirmek, şekillendirmek ve ilerletmek amacıyla en geniş ufuklu denebilecek dili bulma niyetimizin ayrılmaz bir parçası olmalıdır.

Öyleyse bilgi arayışımızda, bizi kronik köksüzlük ve yönsüzlüğe düşürmeyecek ve aynı zamanda kıt ve dar bir anlayışla kapalı bir zihnin hapsedeceği yanlış bir kesinlik, sabitlik ve kuraklıktan uzak tutacak ilkeli bir pusulaya nasıl buluruz? Zira her iki seçenek de felakettir. İlki bize herhangi bir dayanak sağlamayan görelilik girdabıysa, ikincisi de insan yorumuna tabi olmasına rağmen taşla yontulmuş gibi alınan, bağlam ve koşulları göz ardı eden bir literalizmi, bu bükülmez biçimcilikler ve katı muhafazakarlık, bizi hukukla ilgili ihtilaflara, engellemelere, reçetelere, kurallara, yasaklara ve tabulara prangalayan ve en nihayetinde opera gözlüklerinin yanlış ucuyla İslam’a bakmaya benzetilebilecek, ayrıntılara indirgenmiş otoriter dogmanın ve ‘kutsal kitapçılığın’ ezici kayasıdır.

Hem ileriye hem de geriye bakarak, bizi insanlıktan sıyrılmış bir köktendencilige ya da kutsaldan boşaltılan bir ilerlemeciliğe teslim olmaktan koruyan bu paradoksa tutunmaktayız.

Söylemin rolü, dünyayı kavrayışımızı şekillendirmede merkezi role sahiptir. ‘Söylem, sosyal ve kültürel bilginin güçlü bir şekilde sınırlandırılmış alanı; varsayımlar, ifadeler, disiplinler ve fikirler sistemidir. Dünya, söylemler aracılığıyla var olmaktadır.’⁸ Söylemin stratejik eylemi bir dereceye kadar alıcının psikolojik eğilimine bağlıysa da bu aynı zamanda psikolojik eğilimin kendisi söylem tarafından koşulandırıldığı için karşılıklı bir süreçtir. Düşünceler ve duygular, söylemle ifade etmek için kullanıldığı kadar söylem tarafından yaratılır ve pekiştirilir de.

Karışık Terminolojiyi Çözme

Francis Bacon, argümanlar ve otoriteye güven tarafından hapsedilen skolastik gelenekten radikal bir uzaklaşma çağrısında bulunmuştur. Bunu yapmak için zihnimizi önyargı, şartlandırma, yanlış kavramlar ve sorgusuz sualsiz otoriteden arındırarak, ‘insanın kullanımı ve yararına’ yönelik eylem ile bilgiyi yeniden birleştirmeliyiz. ‘İnsan zihninin idolleri’ olarak adlandırdığı, nesnelerin gerçek doğasını bozan ve rengini solduran ve bu saydıklarımız yerine sağlam bilgi edinme yöntemleri olarak doğrudan deneyim, algılama, gözlem ve ‘gerçek tümevarım’a dayanan saplantılardan arınmalıyız. Kültürel çalışmalar alanının kapsamına giren, metnin güç ilişkilerini yaratma ve sürdürmede araçsal olduğu biçimlerin, eleştirel söylem analizinin temel kavramlarından biri olduğunu açıkça görebiliriz.

Dilin yeni anlamları ve çıkarımları geliştirilirken eski çıkarımların, ilişkilendirmelerin veya çağrıştırmacı ithalatın ortadan kalktığına dair esnek olmayan bir yasa yoktur. Bu karmaşayı çözmek ve hedeflerimize ulaşmaya doğru bir yol belirlemek için ‘dilin öğrenmemiz, öğretmemiz, değişime uyum sağlamamız ve bilgiyi ilerletmemiz için temel araç olduğu...’ öncülünden başlamalıyız. Bu nedenle, bir dizi anahtar terimi ‘kendi özgün tarzımızda tanımlamamız, onlara çağa uygun anlamlar vermemiz ve bunları Bilgi Entegrasyonu söylemine dahil etmemiz gerekir...’

Uğraşımız tanım(lar) ile başlamalıdır. Paradoksal bir şekilde, herhangi bir tanımda kullanılan kelimelerin de sırayla bir bir tanımının yapılması gerekir; bu, hiçbir kelime anlamının tam olarak açıklanamayacağı anlamına gelen sonsuz bir süreçtir. Evet, ‘harf’ bir kafa karışıklığı ve dikkat dağınıklığı, yanlış yorumlama ve yanlış anlama-

nın kaynağı olabilir, ‘ancak tam da bu yüzden, Bilgi Entegrasyonu söyleminin yapı taşları olan kavramları anlamaya çalışırken uyum ve denge sağlayan bir sözlüğe ihtiyacımız var. Şu üç terimin -uyum [*orientation*], denge ve entegrasyon- çabamızın temel matrisini sağladığına inanıyorum.

Yeni bir paradigmaya yönelik bu bütünleşmede, ‘hakikat’ peşinde olduğumuz inancından da çekinmemeli ve hakikat arayışımızda Orta Yolu izlemeliyiz. Bu, her şeyin yaratıldığı ‘gerekli ölçü ve orantının’ bir yönü olan ‘Altın Oran’dır. Bu nedenle, herhangi bir dildeki kelimelerin uygun kullanımı, yaratıcı bir kavram geometrisine dayanmalıdır. Arapçadaki en derin ‘güzellik (*husn*)’ duygusunun hem güzelliği hem de ahlaki mükemmelliği birleştirmesi gibi bu da en derin anlamıyla bir ‘adalet’ meselesidir.

Bütünleştirici yaklaşıma sahip bir terimler sözlüğü tüm kültür ve medeniyetlerin en iyi taraflarının tanınmasını içermelidir. Bunun için tüm insan dillerine nüfuz eden evrensel kavramların ‘ilksel’ bir dilin ıslahını içerdiği de kabul edilebilir. Kaybedileni geri alırken, bu kavramların evrimini bilmeli ve geleceğe nasıl baktığımız konusunda yaratıcı olmalıyız.

En İyi Anlamları Ortaya Çıkarmak

İkili bir dil mirasına sahip olan İngilizce, birbirinin yerine kullanılabilen ancak bağlamsal kullanımları ve kökenlerine göre çok farklı anlamlara sahip olan kelimeler arasında önemli farklılıkların var olmasına izin verir. *Freedom* (Özgürlük) ve *Liberty* (Özgürlük), çok farklı kökenlerden ortaya çıkan, ancak zaman içinde çağdaş konuşmada birbirinin yerine kolayca kullanılacak şekilde geliştirilmiş iki kelimedir. Dil, zaman içinde organik olarak gelişir ve talimatla kökten değiştirilemez. Dil bir süreçtir ve onu değiştirmek ya da ıslah etmek için de süreç ister. Kavramsal bir zenginlik, İngilizcenin kendisinin bir çoklu konuşma ürünü olduğu anlayışından doğar. Aynı zamanda anlamların sürekliliğinin önemli ilkesini ve bunun içinde yolumuzu bulmamızı gerektiren olumlu ve olumsuz anlamları da gösterir. ‘*Freedom*’ ve ‘*liberty*’ arasında tartışmaya dayalı ve yargılayıcı bir ikilem kurmak yerine, temel kavramlara odaklanmak çok daha yararlıdır. Böylece hangi kelimeyi kullanırsak kullanalım, ona her iki kelimeyle ilişkili anlam aralığından türetilen iyi ve en yararlı duyuların yatırımını yapmış oluruz.

Daha önceki çağrışımları anlamak, bilgi entegrasyonu için uygun bir araç olarak hizmet edebilecek bir söylemin oluşturulmasında kullan-

mayı amaçladığımız, yuvarlak tanımları şekillendirmede faydalı olabilir. Sözcüğün kökeni, ‘çoklu kimlikler’e sahip olsak bile İlahi Tekliği ‘kimliğimizin’ ‘orijinal’ özü olarak algılayan, çeşitlilikte bütünleştirici bir birlik vizyonuna sadık kalabileceğimizi bize hatırlatır.

Olumlu ve olumsuz kavramlar arasındaki zıtlığın belki de en belirgin örneği; bir kelimeye eklendiğinde soyut son ekin, somut bir deneyimden ziyade soyut bir ideolojiyi veya düşünce sistemini gösterme eğiliminde olan yönünü çoğunlukla temelden değiştirmesidir. Fikirlerin yaratıcı dünyasını ideolojinin soyut yapılarından ayırabildiğimiz gibi tüm sabit anlamı ortadan kaldıran bir görelilik markasının potansiyel tuzağının da farkında olmalıyız.

Tüm bu düşünceler; etnik, kültürel veya dinsel bağlantımız ne olursa olsun, bizleri kendi çok kültürlülük ve çoğulculuk vizyonumuzu tanımlamaya ve hoşgörü bataklığı standardının çok ötesine geçmeye ve karşılıklı olarak kendini anlama ve dönüştürme düzeyine ulaşma arzusuna sevk edebilir. Bu, her şeyden önce psikolojik, ahlaki ve ruhsal gelişim yoluyla ortaya çıkan kişisel bütünleşmeye atıfta bulunan bir ‘bütünleşme’ sürecini içerir.

Sonuç olarak, Bilginin Entegrasyonu söyleminin yapı taşlarını oluşturmak üzere kendi özgül yaklaşımımızla tanımlanan anahtar kavramlar sözlüğünün oluşturulmasına başlamak çok önemlidir.

Notlar

- 1Haham Abraham Heschel’in insan çeşitliliğinin doğasında var olan yaratıcılığı onaylaması; Prens Hasan Bin Talal’ın Diğeriyle Konuşmaya Giriş: Haham Jonathan Magonet’in Hıristiyan ve Müslümanlarla Yahudi Dinlerarası Diyalog (Londra: I.B. Tauris, 2003), adlı kitabından alıntılanmıştır.
- 2 Sardar, Ziauddin. 2013. Future: All That Matters (London: Hodder and Stoughton), 97-101.
- 3 Esad’ın ‘bilim çağının’ Kur’anî kökenleri hakkındaki yorumları Kur’an’ın Mesajı kitabına yazdığı önsözünden alınmıştır, vi.
- 4 Tetralogue, filozof Timothy Williamson tarafından yazılmış ve Oxford University Press (2015) tarafından yayınlanmıştır.
- 5 Yükseköğretimin amaçları ile ilgili fikirler için bkz.: R. Barnett, The Idea of Higher Education (Open University Press and SRHE, Buckingham, 1990).
- 6 Chicago Üniversitesi’nin gerçeği yanlıştan ayırt etmede grup tartışmasının rolünü ortaya çıkaran araştırmasına, Norwich Piskoposu Saygıdeğer

Graham James tarafından, 29/05/2015 tarihinde BBC radyo 4'teki 'Bugünün Düşüncesi' programında atıfta bulunulmuştur.

7 a.g.e.

8 Sardar, Ziauddin. 2013. Future: All That Matters (London: Hodder and Stoughton).

Yazarlar

ZIAUDDIN SARDAR

Yazar, yayıncı, fütürist ve kültür eleştirmeni Ziauddin Sardar, uluslararası üne sahip bir bilim adamı ve kamu entelektüelidir. Eskiden Middlesex Üniversitesi'nde Hukuk ve Toplum Profesörü olan Sardar 50'den fazla kitabın yazarıdır, bunlardan bazıları; *Reading the Qur'an*; ve *Mecca: The Sacred City* ve çok beğenilen iki ciltlik otobiyografisi: *Desperately Seeking Paradise* ve *Balti Britain: A Provocative Journey Through Asian Britain*. Yazılarının iki koleksiyonu *İslam, Postmodernizm* ve *Diğer Gelecekler: Bir Ziauddin Sardar Antolojisi* ve *Sardar'ı Nasıl Bilirsiniz?: Ziauddin Sardar'ı İslam, Bilim ve Kültürel İlişkiler Üzerine Okumak* mevcuttur. Profesör Sardar, *Nature* ve *New Scientist* için bilim gazetecisi, *London Weekend Television* ve *Channel 4* için muhabir olarak çalışmış ve BBC için hazırlanan belgesel olan *Battle for Islam* da dahil olmak üzere çok sayıda televizyon ve radyo programı yapmıştır. *New Statesman*'nin eski köşe yazarıdır ve aylık *Futures* dergisinde uzun süredir editörlük görevini yürütmektedir. Şu anda, üç ayda bir yayınlanan *Critical Muslim* dergisinin editörü ve *Postnormal Policy and Futures Studies*'in direktörüdür.

JEREMY HENZELL-THOMAS

Jeremy Henzell-Thomas, Cambridge Üniversitesi İslami Araştırmalar Merkezi'nde Araştırma Görevlisi (ve eski Misafir Araştırmacı)dır. Kraliyet Sanat Cemiyeti Üyesi ve Müslüman Sosyal Bilimciler Derneği'nin (AMSS UK) yürütme kurulu üyesi, İslamofobi ve Irkçılığa Karşı Forum'un (FAIR) ilk başkanı ve kurucusu ve eski Batı'da İslam anlayışını geliştirmek için Birleşik Krallık ve ABD'deki ortak kurumlarla çalışan, Birleşik Krallık'ta kayıtlı bir hayır kurumu olan Book Foundation'ın İcra Direktörüdür. Şu anda *Critical Muslim*'in Yardımcı Editörlerinden birisidir, ayrıca *Islamica* ve *Emel* dergileri için yıllardır düzenli köşe yazıları yazmakta ve *The Times*'da Credo köşesi hazırlamaktadır. Edinburgh Üniversitesi'nde Uygulamalı Dilbilim alanında eski bir öğretim görevlisi olarak, filoloji ve psikodilbilim konusundaki akademik uzmanlıklarını halkın İslam ve Müslümanlar algısını etkileyen çağdaş meselelere ve sosyo-kültürel ve eğitimsel bağlamlar kapsamında (çoklu) diyalogların gelişmesine uygulamak için çaba göstermektedir.

IIIT Özet Kitaplar Serisi

IIIT Özet Kitaplar Serisi, okuyucuya orijinal eserin içeriğine ilişkin ana fikri sunmak için tasarlanmış, Enstitü'nün temel yayınlarının kısaltılmış nüshalarından oluşan önemli bir seridir. Kısa, okunması kolay ve zamandan tasarruf sağlayan bir formatta hazırlanan rehber niteliğindeki bu özet metinler, asıl yayının dikkat ve özenle hazırlanmış genel bir çerçevesini sunmakta ve okurları asıl yayını daha yakından keşfetmeye teşvik etmesi umulmaktadır.

Yükseköğretimde Reforma Yeniden Bakış özetle, eğitimin amaçları da dahil olmak üzere önemli etkenler tarafından belirlenen perspektifte bir paradigma değişikliği sunar. Bu mevcut disiplinlerde reform yapılması ve yeni disiplinler oluşturmanın yanı sıra, Müslüman toplumun etik, manevi normlarını, Müslüman toplumun faaliyet gösterdiği yol gösterici ilkeleri etkili bir şekilde hesaba katarak, yani toplumun özyapı ve manevi kimliğinin altında yatan temel prensipleri belirleyerek, mevcut bilgi(ler) ve söylemlerle birlikte çalışmayı gerektirebilir. Müslüman Toplumlarında Yükseköğretim reformu, bölünmeler oluşturmaktan ziyade, modern ağ [*networked*] dünyasının çoğulluğunu ve çeşitliliğini tanıyarak ve bilgiye yönelik kısır ve tek tip yaklaşımları, farklı topraklarda ve farklı kültürlerde yaşanmış daha geniş ve daha yaratıcı bir gerçeklik anlayışıyla değiştirmeye çalışır. İlimlilik, denge ve etkili iletişim, bu temel felsefenin en önemli özellikleridir.

